

Görüşler / *Opinion Papers*

Dijital İnsanî Bilimler: Yeni Bir Yaklaşım*

*Digital Humanities: A New Approach***

Sümeyye Akça***

Öz

Dijitalleşme ve bilgisayar teknolojilerindeki gelişme kültürel miras sektörüne yeni açılımlar kazandırmıştır. Küreselleşmenin de etkisiyle beraber kültürel mirasa erişimin kolaylaşması, katılımcılığın sağlanarak uygulamaların uluslararası perspektiften değerlendirilmesi zorunlu hâle gelmiştir. Tüm bu gelişmeler dijital insanî bilimler adıyla yeni bir alanın, yaklaşımın oluşmasına katkı sağlamıştır. Bu alanda yapılan çalışmalarla günümüzde dünyanın herhangi bölgesinde var olan kültürel miras hakkında bilgi sahibi olup etkileşimde bulunmak olanaklıdır. Dünyanın önde gelen üniversitelerinde söz konusu alana ait kürsüler oluşturulurken Türkiye’de bu kavramın henüz yeni duyulduğu bilinmektedir. Her ne kadar son yıllarda kültürel bellek kurumları tarafından kültürel mirasın dijitalleştirilmesi çalışmalarında sayıca artış olsa da; dijital insanî bilimler kapsamında yapılan çalışmalar çok azdır. Bu problemden yola çıkarak bu çalışmada dijital insanî bilimler alanının ne olduğu, neyi ifade ettiği, tarihsel gelişimi ve uygulama alanları literatür bağlamında anlatılarak alanın tanıtımının yapılması amaçlanmıştır. Ayrıca Türkiye’deki söz konusu alan kapsamında yapılmış çalışmalar değerlendirilmiş ve dijital insanî bilimlerin bilginin alanıyla yakınsaması hakkında dünyadaki yaklaşım ve uygulamalardan bahsedilmiştir.

Anahtar Sözcükler: Dijital insanî bilimler; kültürel miras; kütüphanecilik; bilgi ve belge yönetimi.

Abstract

The advancement in digitalization and computer technology has given innovative view to the cultural heritage sector. With the impact of globalization, it has become compulsory to increase

* Bu çalışmada büyük ölçüde yazarın doktora tezinden faydalanılmıştır. Bkz. Akça, S. (2017). *Dijital insanî bilimler yaklaşımıyla kültür varlıklarının görünürlüğünün ve kullanımının artırılması: Türkiye için kavramsal bir model önerisi* (Doktora tezi). Erişim adresi: <http://www.bby.hacettepe.edu.tr/yayinlar/dosyalar/akca.pdf>

** In this study, the doctoral dissertation of the author was utilized to a great extent. See. Akça, S. (2017). *Increasing the visibility and usage of cultural heritage objects with the digital humanities approach: A proposal of a conceptual model for Turkey. (Doctoral dissertation). Retrieved from* <http://www.bby.hacettepe.edu.tr/yayinlar/dosyalar/akca.pdf>

*** Dr. Öğr. Üyesi, Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü, Ardahan Üniversitesi, Ardahan. e-posta: sumeyyepakca@ardahan.edu.tr

Assist. Prof. Dr. Ardahan University Department of Information Management.

access to cultural heritage, to ensure participation and to evaluate practices from an international perspective. All these developments contributed to the formation of a new field, approach, in the name of digital humanities. With the studies done in this area, it is possible to have knowledge and interaction with a cultural entity that exists today in any part of the world. While creating the department of this field in the world's leading universities, in Turkey this concept has not been yet known. Although in recent years, there has been an increase in the number of digitalization of cultural heritage by cultural memory institutions, studies carried out within the scope of digital humanities are scarce. Based on this problem, it is aimed to introduce the field by describing what the digital humanities is, what it expresses, its historical development and application areas in the context of the literature in this study. Also studies done in this field in Turkey are evaluated and approaches and practices about convergence with digital humanities and librarianships around the world has been mentioned.

Keywords: *Digital humanities; cultural heritage; librarianship; information and record management.*

Giriş

Kültürel miras her geçen gün devletlerin alternatif gelir elde ettikleri, geçmişle günümüzü ve hatta geleceği bağlayan kültürel, sosyal ve dahi ekonomik açıdan devletlere fayda sağlayan bir alandır. Bu alandan her yönden etkili biçimde yararlanmak adına çeşitli çalışmalar yapılmaktadır. Ana kaynağı kültürel miras olan dijital insanî bilimler alanında kültürel mirasın var olan gömülü değerini oraya çıkarmak ve mirasa sınırların ötesinde mirasa insanlığın erişimini sağlamak adına çalışmalar yapılmakta ve uygulamalar geliştirilmektedir. Bilgisayar teknolojilerinin insanî bilimlere uygulanması şeklinde tanımlanan dijital insanî bilimler (McCarty, 1998, s. 1), dijital teknolojilerin ve bilgi teknolojilerinin yaratılması, uygulanması ve yorumlanması için geniş bir uygulama alanı sunan şemsiye bir terimdir (Presner ve Johanson, 2009, s. 2). Kültür çalışmaları ile insanî bilimleri birleştiren bu alan heterojenik bir çalışma sahası olarak karşımıza çıkmaktadır (Reichert, 2015, s. 21).

Uygarlıkların kültür varlıkları dijital insanî bilimler çalışmalarının ana kaynaklarıdır. Bu kültür varlıkları yazılı kaynaklardan bugünün insanına mesajlar içeren eski taş tabletlere ve papirüse kadar birçok ortamda oluşturulmuş eserleri içerir (Jessop, 2004). Dijital ortama aktarılmış bu kültür mirası dijital insanî bilimlerin temel verisini oluşturmaktadır (American Council on Learned Societies (ACLS), 2006).

Dijitalleştirilmiş kültürel mirasın yaratıcı yeniden kullanımı (creative re-use) için son yıllarda tüm dünyada çalışmalar yapılmaktadır. Yani bir nevi dijitalleştirilmiş kültürel miras üzerinde yeniden içerik oluşturularak geçmişi daha iyi anlamaya yönelik uygulamalar geliştirilmektedir. Geleneksel miras yönetimi, müzeoloji, tarih, arkeoloji, edebiyat ile bilgisayar ve iletişim teknolojisi (BİT) araçlarını bütünleştiren bu alan dijital insanî bilimler (digital humanities) olarak adlandırılmaktadır.

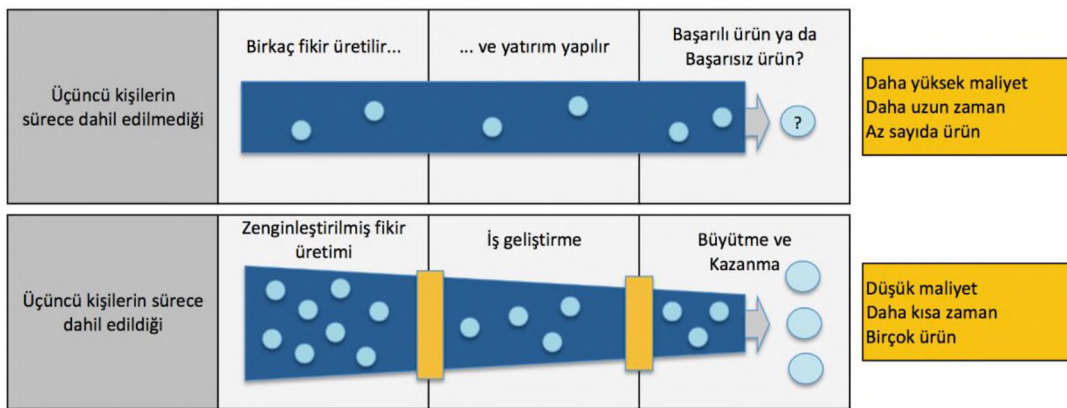
Genel anlamda bu alan beşeri bilimlerin temel sorunlarına cevap vermek amacıyla teknolojik araçları kullanmaktadır. Teknolojinin sağladığı objektif stratejileri ve niceliksel metotları kullanan bu alan, beşeri bilimlere yöneltilen subjektiflik eleştirisini de bir nevi ortadan kaldırmaya yöneliktir. Kısaca dijital insanî bilimler alanında yapılan çalışmalar beşeri ve sosyal bilimlere ve bu alanların temel problemlerine teknolojik yaklaşımlarla yeni bir soluk getirmektedir.

Dijital insanî bilimler terimi, İnternet'in daha yaygın kullanımıyla literatürde görülmeye başlanmıştır. Bu terim 1960'lı yıllardaki bilgisayar çağının başından itibaren kullanılan *Hesaplama Bilim ve Hesaplama İnsanî Bilimler* (Computational Science ve Humanities Computing) gibi terimleri dönüştürerek daha kapsayıcı bir anlamda kullanılmıştır (Svensson, 2009). Dijital insanî bilimler, varoluşsal (epistemolojik) açıdan alanın tarihsel gelişimini ve değişimini gösteren üç dönemde değerlendirilmektedir.

Bilgisayar teknolojilerinin kullanımı ve insanî bilim ve kültür çalışmalarının “birincil veri”sinin dijitalleştirilmesi bu alanın temelini oluşturmaktadır. Diğer bir deyişle bu teorik yaklaşımda, ikincil verilerin veya sonuçların ortaya çıkarılması için alınan bilgisayar desteği temel teoriyi oluşturur. Bilgisayar teknolojileri verinin kanıtı dayalı yorumlanabilmesi imkânını sağlayarak insanî bilimlerdeki nesnellüğün önermelerinin uygulanması ve anlaşılmasına yardımcı olur (Svensson, 2010). Hesaplamalı İnsanî Bilimler (Humanities Computing) kapsamında 1950’li ve 1960’lı yıllarda yapılan metin ve dilbilimi çalışmalarının yanında artık tarih, edebiyat, sosyoloji, arkeoloji sanat ve kültür, müzikoloji gibi disiplinlerde de çalışmaların yapıldığı görülmektedir (Gold, 2012).

İkinci aşamada, büyük çapta yapılan dijitalleştirme çalışmaları yanında insanî bilimlerde uygulanan metotların gelişimi çerçevesinde üretim süreçlerindeki çalışmalar göze çarpar. Dijital veri ile yapılan insanî bilim çalışmalarının araştırma ve metot kısmında uygulanan dijital araçların geliştirilmesi çalışmaları bu dönemde göze çarpmaktadır. Yâni bu dönemde yapılan çalışmalarda insanî bilimlerde uygulanan geleneksel araştırma metotlarının yeniden yapılandırıldığı görülmektedir. Bunun için kullanılan verilerin üretilmesi, işlenmesi ve depolanması için yeni metodolojik yaklaşımlar oluşturulmaya çalışılmıştır (Ramsay ve Rockwell, 2012).

Sonuncu kısımda ise araştırma alt yapısını oluşturmak için Web 1.0 teknolojilerinden Web 2.0 teknolojilerine geçiş söz konusudur. Web 2.0 teknolojilerinin kullanılmasıyla beraber gelişen sosyal insanî bilim çalışmalarını disiplinlerarası bir altyapı imkânı sunarak, bilimsel bilginin zaman ve mekân kısıtlaması olmadan sosyalleşmesine katkı sağlamaktadır. Bu dönemde bu alanlarda yapılan çalışmalarda ortak akıl (crowdsourcing) yaklaşımların oluştuğu görülmektedir. Bu yeni dijital altyapı (Hypertext, Wiki araçları, ortak akıl yazılımlar vb.) dijital insanî bilimlerin ilk evresinde kullanılan bilgisayar teknolojilerini sosyal bilimlerin çevresinde oluşan geniş ağ kültürüne taşımaktadır. Üçüncü kişilerin de sürece dâhil edildiği bu ortak akıl yaklaşımı sayesinde yapılan işlerde hem içerik hem de zaman açısından birçok fayda sağlanmaktadır (bkz. Şekil 1). Ortak akıl, kurum ve kuruluşların bir zamanlar sadece çalışanları tarafından yerine getirilebilen işlerin tanımlanmamış ve daha geniş bir insan ağı tarafından yerine getirilmesidir (Howe, 2006). İş ve yenilik (business and innovation) sektöründe kullanılan bu terimin (Estellés-Arolas, Navarro-Giner ve González-Ladrón-de-Guevara, 2015) uygulanmasında teknik açıdan çağdaşlaşma sağlandığı, dijital yayınlar ve ortamlar üzerinde eş zamanlı (peer-to-peer - P2P) ağlar üzerinden çalışmaların yapıldığı görülmektedir (McPherson, 2009, s. 121). Dijital insanî bilim alanı bu evrede paradigma açısından alternatif bilgi üretiminin yollarını aramaktadır.

Şekil 1. Girişimci şirketler ile inovasyon ve Ar-Ge’de huni modeli.¹

¹ “Uçer, S. (2016). Kurumsal inovasyon ile dijital dünyaya adaptasyon. *Harvard Business Review*, 11” makalesinden çeviridir. Telif hakkı *Harvard Business Review* dergisine aittir.

Dünyada her geçen gün etkisini artıran bu alan kapsamında Türkiye’de yapılan çalışmalar hem yetersiz hem de dar çerçevededir. Bu sebeple bu çalışmada birçok disiplinle işbirliği hâlinde olan dijital insanî bilimlerin ne olduğunun, uygulama sahasının ve zaman içerisindeki gelişiminin literatüre kazandırılması amaçlanmıştır. Ayrıca son kısımda dijital insanî bilimlerin kütüphanecilikle ilişkisi değerlendirilmiş ve mevcut uygulamalardan bahsedilmiştir.

Tarihsel Gelişimi

Bilgi teknolojilerinin insanî bilimler, sanat, sosyal bilimler ve daha pek çok disiplinde yapılan çalışmaların teori ve kavramlarının kritik oluşumunda kullanılmasıyla oluşan dönüşüm tüm dünyada büyük yankı uyandırmıştır (Berry, 2011). Bilgisayar teknolojilerinin kullanılması bu disiplinler için verileri toplama ve analiz etmede daha önce görülmemiş ölçekte genişlik ve derinlik sağlamaktadır (Lazer ve diğerleri, 2009). Bu dönüşüm zaman içerisinde farklı disiplinleri bir araya getiren dijital insanî bilimler alanının doğmasına neden olmuştur.

Dijital insanî bilimlerin zaman içerisindeki gelişimi sosyal bilimler ve bilgisayar bilimleri arasındaki ilişkinin değerlendirilmesiyle kendini göstermektedir. Başlangıçta insanî bilimlerde yapılan çalışmaları destekleyici bir araç olarak görülen (McCarty, 2010) bu alan, zaman içerisinde bu yapısından sıyrılarak, uygulamalarında entelektüel çaba gerektiren, kendine özgün standartları ve teorik açıklamaları barındıran bir disiplin olma özelliği kazanmıştır (Hayles, 2012). Yapılan çalışmalar arttıkça dijital insanî bilimler alanının araç değil, bu çalışmaların yapılmasındaki temel amacın, unsurun bir parçası olduğu görülmüştür (Berry, 2011). Bir nevi dijital insanî bilimler sadece istatistikî ve nicel teknikler yaklaşımıyla büyük veriler ve metinler üzerinde bilgisayar teknolojilerinin kullanıldığı, bilgisayar biliminin alt alanı değil, insan deneyimini, insan doğasının çeşitliliğini ön plana çıkaran bir bakış açısı kazandıran bir alandır (Kramer, 2012).

Dijital insanî bilimler çalışmalarına tarihi yaklaşım 1990’lı yılların başlarına dayandırılmaktadır. Alanın öncü çalışması Robert Busa’nın 1940’lı yıllarda, Ortaçağ din adamı Thomas Aquinas dizini olan Index Thomisticus üzerine yaptığı çalışmadır (Busa, 1980; 2004; Jones, 2016). 1949’da IBM’in kurucusu olan Thomas J. Watson ile birlikte “Index Thomisticus”un dilbilgisini geliştiren Busa, (1980), beşeri bilimler ve bilgisayar teknolojileri arasındaki kesişme noktasının kurucusu olarak kabul edilir (Dalbello, 2011).

Bilgisayar destekli insanî bilimin ilk temsilcileri, 50’lerin başından itibaren bilginin objektif bir analizini sağlayan ilk bağımsız araştırma alanı ile *Hesaplamalı Edebiyat* (Literary Computing) alanıyla ortaya çıkmıştır. Delme kartların (punch cards) ilk dijital edisyonu, 1960’lı yıllarda Antonio Zampolli’nin edebiyat ve dil çalışmalarında kullandığı bilgisayar teknolojileri (Jessop, 2004) ve Modern Dil Birliği Uluslararası Bibliyografyası (Modern Language Association International Bibliography-MLAIB) ile -telefon bağlantısı ile arama yapılabilirdi- geriye dönük kültürel mirasın dijitalleştirilmesi başlamıştır (Reichert, 2015, s. 23-24). Bu dönemde kelime dizinleme (word indexing), kelime sıklıklarını ölçme (word frequency) ve kelime gruplama (word groups) çalışmalarının yapıldığı görülmektedir. Henüz o dönemde *Hesaplamalı İnsanî Bilimler* kavramı kapsamında yürütülen bu çalışmalar bugün dijital insanî bilimler alanında kullanılan temel yöntemleri oluşturmaktadır.

1970-1980'lere gelindiğinde *Hesaplamalı Dil Bilimi* (computer linguistic) üniversite olanakları, uzman dergileri (Journal of Literary and Linguistic Computing, Computing in the Humanities gibi), tartışma panelleri (HUMANIST) ve konferans etkinlikleri ile kurumsal olarak konumlandırılmış bir araştırma alanı olarak karşımıza çıkmaktadır. Standartlar (Standard Generalized Markup Language) ve metin işleme araçları ile bu dönemde metinlerin yapılandırılarak veri tabanına aktarılması ve metin üzerinde analitik araçların kullanılması sağlanmış ve metinlere erişim kolaylaştırılmıştır. Ayrıca bu dönemde pek çok merkezin kurulduğu görülmektedir (Hockey, 2004, s. 8-9).

Bilgisayar teknolojisinin bu denli kullanılmasıyla beraber kültürel bellek kurumlarının da ellerindeki koleksiyonu dijital ortama aktararak çoklu kullanıma açma eğiliminde oldukları görülmektedir (American Memory Project, Kanada Dijital Mirası Koruma projesi vb.). Bu süreçte daha çok edebiyat alanındaki klasik eserlerin dijital ortama aktarıldığı göze çarpmaktadır. Orijinal el yazmalarının farklı edisyonlarının elektronik ortamda erişime açılmasıyla (Nicholas, Paquet ve Heutte, 2003) veri tabanlarında arama ve erişim özelliklerini artırma çalışmaları, dilbilimi otomasyonu gibi uygulamalar geliştirilmiştir (Berry, 2011).

Ayrıca bu dönemde tarihî şahsiyetlerin özel arşivlerinin ya da tarihî bir döneme ait kaynakların dijital ortama aktarılarak kullanıcılara açıldığı görülmektedir. Meselâ, Abraham Lincoln tarihi dijitalleştirilerek kullanıma açılmıştır. Çalışma Lincoln'ün el yazmaları, mektupları, günlükleri, yayınları, resim dosyaları, ses dosyaları, video arşivi, etkileşimli harita ve bunların açıklamalarının bulunduğu geniş bir arşivi içerir. Bu çalışma Lincoln'ün tarihsel ve sosyal ağını ortaya koymaktadır (VandeCreek, 2007). Bu kapsamda başkaca yapılmış birçok çalışma mevcuttur (Nineteenth Century Collections Online NCCO; Nebraska's Digital History Project; Philipp Melanchthon Project; The Alexandria Digital Library vb.).

Kültürel mirası dijital ortama aktarma çalışmalarından sonraki aşamada ise daha çok nitel yaklaşımın varlığı hissedilir. Metinlerin daha anlaşılır hâle getirilmesine ve üzerinde çıkarsama ve analiz yapılmasına yardımcı; açıklama, notlandırma gibi üretici ve etkileşimli çalışmaların varlığı görülmektedir. Bu dönemle dijital araçlar insanî bilimlerin çekirdek metodolojisi içine entegre edilmiştir (Schnapp ve Presner, 2009, s. 2). Diğer bir deyişle ilk dalgada kodlama, metin analizi, bilimsel yayıncılık gibi nispeten dar kapsamlı çalışmalar yapılırken ikinci dalgada bir disiplin olarak dijital insanî bilimlerin paradigması oluşturulmuş, diğer disiplinlerle yakınsaması gibi konular üzerine literatür oluşturulmuştur. Yeni ve birleşik metodolojiler, yaklaşımlar kullanılarak yapılan çalışmalar da bu dönemde göze çarpmaktadır (Svensson, 2009).

World Wide Web'in (www) yaygınlaşması sonucunda araştırma ve uygulama pratikleri çok hızlı biçimde değişmiştir (Reichert, 2015). İnternet çağı olarak da adlandırılan günümüzde etkinliğini giderek artıran dijital insanî bilimler hem uygulama hem de etki ettiği alan açısından geniş bir yelpaze sunmaktadır (coğrafi görselleştirme, üç boyutlu modelleme, dijital kültür objelerine teorik erişimin geliştirilmesi gibi) (Spiro, 2011). Web 2.0 teknolojisinin hayata geçirilmesiyle beraber yapılan çalışmalarda koleksiyonların dijitalleştirilerek kullanıma açılması yanında ortak akıl (crowdsourcing) uygulamalarından yararlanılmıştır. Örneğin Old Weather projesinde dönem hava koşulları, gemi hareketleri ve gemideki insanların hayatları hakkında kullanıcılardan gelen bilgiler veri madenciliği tekniği ile görselleştirilmiştir. Yine Oxford Üniversitesinin Oxyrhynchus Papyrus adlı projesinde Antik Yunan hakkına bilgisi olan kullanıcıların katkıları beklenmektedir (POxy: Oxyrhynchus Online, 2014). British Library tarafından oluşturulan programda ise Arapça bilimsel el yazmalarının OCR'a transkripsiyonu için gönüllü desteği aranmaktadır (From the Page, 2018). Sosyal medyanın ve ortak aklın baskın şekilde kullanıldığı bu dönemde beşeri ve kültürel çalışmalarda bilimsel uygulamaların gelişmesiyle beraber kültürel ve bilimsel mirasın daha geniş kitlelere ulaştığı ve şeffaflaştığı görülmektedir.

Dijital insanî bilimler çalışmalarının yaygınlaşması farklı alfabeyle yazılmış kültürel mirasa erişimi ve etkileşimi de sağlamaktadır. Örneğin, The Drukpa Kagyu Heritage adlı çalışmada yok olma tehlikesi altındaki Tibet yazmaları sayısallaştırılarak kullanıcıya sunulmuştur (The Drukpa Kagyu Heritage Project, 2014). Bir diğer çalışmada Tagore'un Bengalce ve İngilizce eserlerinin çevrimiçi erişimine olanak sağlanarak el yazmaları ve bunların transkripsiyonlarıyla birlikte arama motoru, eserin farklı versiyonlarını karşılaştırmaya yarayan bir sistem ve metni anlamaya yardımcı araçlar geliştirilmiştir (Bichitra, 2014).

Alanın en görkemli projelerinden biri ise Kaliforniya Üniversitesi tarafından yürütülen Elektronik Kültürel Atlas Girişimidir (The Electronic Cultural Atlas Initiative ECAI - ecai.org). Zaman içerisindeki kültürel değişimleri mekânsal bilgilerle birleştirerek vermeyi amaçlayan

projede, kültürel atlası oluşturmak üzere farklı disiplinlerden birçok kişi çalışmıştır. Bu projede İnternet erişimli kaynakların aranabilir kataloğu ve coğrafi bilgi sistemi sayesinde ticaret, siyaset, ekoloji, kültürel miras alanlarındaki değişim ve tarihsel olayları görselleştirilmektedir (Buckland, 2003; Mostern, 2005). Coğrafi bilgi sistemleriyle harmanlanan bir diğer çalışmada tek tanrılı dinlerin (Yahudilik, Hıristiyanlık ve İslâm) kutsal kabul ettikleri bölgelerinin (İsrail, Filistin, Ürdün, Güney Lübnan, Suriye ve Sina Yarımadası) kültürel atlası oluşturulmuştur. Tarih öncesi dönemden 20. yüzyıla kadar bölgede kaydedilen arkeolojik alanlar Google Maps, Google Earth gibi coğrafi bilgi sistemleri yardımıyla görselleştirilmiştir (Digital Archaeological Atlas of the HolyLand, 2015). Tarihî ve edebî metinleri zaman ve mekân bilgileriyle ilişkilendirilerek yapılan çalışmalar da oldukça fazladır. Politik sınırların, kültürel kavramların zaman ve mekâna göre değişimi coğrafi bilgi sistemlerinden faydalanılarak görselleştirilmektedir (Hypercities, Africa Map, the American Century Geospatial Timeline, Histogramy, the Map of Early Modern London, Mapping St., the Digital Literary Atlas of Ireland 1922-49 vb.).

Üç boyutlu (3D) dijitalleştirme ile kültürel miras alanlarının simülasyonunu oluşturarak bu alanların açıklama ve analizini yapmayı amaçlayan çalışmalar da bulunmaktadır. Daha çok arkeoloji alanında yapılan bu çalışmalar, mekân simülasyonu ve mirasın korunması gibi konular üzerine yoğunlaşan çalışmalardır. Örneğin, Venedik arşivi dijitalleştirilmesi (Venedik Zaman Makinesi-Venice Time Machine) projesinde dijitalleştirmeye beraber bilgi teknolojilerinden de faydalanılarak geçmiş bilgiye erişim alanı genişletilmiştir. Malzemenin anlamsal (semantik) kodlamasıyla birlikte Venedik kentinin tarihteki yolculuğu canlandırılmaktadır (Kaplan, 2014). Bir diğer çalışmada, İngiliz arşivlerindeki belgeler, haritalar ve fotoğraflardan yararlanılarak 17. yy.'da yaşanan büyük Londra yangının başlangıcı olarak görülen tarihi Pudding Sokağı görselleştirilmiştir (Dempsey ve diğerleri, 2014).

Bilgisayar teknolojilerinin sağladığı ve her geçen gün etki alanını genişleten bu imkânların büyüünün problematik tarafları da bulunmaktadır. Dijital insanî bilimlerde kanıtı dayalı ve veri ekseninde istatistikî ve nicel tekniklerin kullanılması araştırmacının kendi konusundaki deneyimini yitirmesine veya ortaya koyamamasına sebep olmaktadır (Kramer, 2012; Rieder ve Röhle, 2012). Diğer taraftan bilgisayar teknolojilerinin kullanılması kültürel çalışmalarda ve beşeri bilimlerde paradigmayı sağlamlaştırmış ve ilgili alanın kullanılan matematiksel yöntemlerle yorumlanması desteklenmiştir (Reichert, 2015).

Dijital İnsanî Bilimler Araçları

Bilgisayar ve iletişim sektöründeki gelişmeye paralel olarak dijital insanî bilimler alanında da kültürel mirası yorumlama ve anlamaya yönelik araçlar her geçen gün gelişmektedir. Her ne kadar hâlâ insanî bilimler alanında çalışanlar arasında bu bilgisayar programlarının kullanımı yaygın değilse de kullanım oranı günden güne artmaktadır. Programların daha etkili ve geniş kullanıcılara hitap etmesi için kullanıcı beklentilerinin sık aralıklarla ölçülmesi ve programların buna göre güncellenmesi yerinde olacaktır (Gibbs ve Owens, 2012). Temel amacı insanî bilimler çalışmaları için yenilikçi yaklaşımlar belirlemek olan bu gelişmeler sayesinde araştırmacıların, öğrencilerin ve halkın kültürel varlıklara daha derinlemesine ve daha sofistike erişimi sağlanmaktadır. Eğitim alanına da yenilikçi yaklaşımlar getiren bu bakış açısıyla kullanılan materyallerin sunumu ve etkileşimi zenginleşmektedir (Summit, 2006).

İçeriğin yorumlanması (notlandırma) ve görselleştirilmesi, işbirlikçi (collaborative) yaklaşım ve ortak akıl, zaman ve mekân belirsizliğinin görselleştirilmesi, biçimsel analiz ve yazarların belirlenmesi, elektronik yayıncılık (electronic publishing), metin analizi gibi başlıklar altında toplanabilecek insanî bilimler alanının uygulama sahalarında kullanılan ve geliştirilen birçok program bulunmaktadır. Örneğin metin analizi, veri madenleme, metin kodlama, görselleştirme için WordSeer, Textal, Voyant, CATMA (Computer Aided Textual Markup and Analysis), WordMap gibi programlar sık kullanılırken, metnin daha iyi anlaşılması için

Annotation Studio, Juxta gibi notlandırma araçlarının kullanıldığı görülmektedir. İnternet yayımı ve hikâyelendirme için kullanılan Omeka ise en sık kullanılan dijital insanî bilimler araçlarından biridir. Ayrıca işbirlikçi okuma, yazım stili ve içerik bilgilerinden yazarı belirlemeye yönelik uygulamalar, metindeki kelimelerin metinle olan ilişkilerinin, istatistiklerinin çıkarılması gibi metotların uygulanabildiği programların geliştirildiği bilinmektedir (The Text Analysis Portal for Research (the TAPOR), Textal, Voyant, Wordseer vb.). Erişim açısından daha isabetli sonuç sağlayan dijital görüntülerin anlamsal (semantic) notlandırılmasına yardımcı programlar da bulunmaktadır (Xu ve Wang, 2015).² Andrew W. Mellon Vakfı tarafından desteklenen Digital Research Tools (DiRT) dizini, bilimsel kullanım için söz konusu dijital araştırma araçlarının listesini sunar. DiRT, araştırmacıların yapmak istedikleri araştırmaya göre hangi araçları kullanabileceklerini göstermesi bakımından önemlidir.

Her geçen gün farklılaşan ve çeşitlenen araştırma ve metodoloji ihtiyaçlarına cevap verebilmek ve var olan programları daha elverişli hâle getirmek için de çalışmalar yapılmaktadır. Bunlardan biri olan DIGIDOC (Document Image diGItisation with Interactive DescriptiOn Capability) projesinin amacı, tarihî dokümanları analiz üzere yeni araçlar geliştirmek ve bu dokümanların yönetimini sağlamaktır. Bu projede ayrıca tarihî dokümanların dijitalleştirilmesi esnasında şekil ve içerik özelliklerini baz alarak sınıflandırma yapmaya yarayan araçlar geliştirilmiştir (Project DIGIDOC, 2016).

Uygulama Sahası ve Yayınlar

Geniş ve disiplinlerarası bir uygulama alanı sunan dijital insanî bilimler alanında dünyada yapılan çalışmaları destekleyen ve bu çalışmaların yapılmasına olanak sağlayan birçok kurum ve kuruluş bulunmaktadır. Bunlardan Dijital İnsanî Bilimler Organizasyonları Birliği (Alliance of Digital Humanities Organizations - ADHO) dünyadaki tüm bu organizasyonları çatısı altında toplamaktadır.³ Ayrıca bu derneğin Oxford Üniversitesi tarafından çıkarılan *Literary and Linguistic Computing* ve *Digital Humanities*, *Digital Humanities Quarterly* adlı dergileri bulunmaktadır. Yine bu kurum alanda çalışan bilim adamları ve araştırmacıların her yıl bir araya geldiği Dijital İnsanî Bilimler Konferansı (Digital Humanities Conference) desteklemektedir. Her yıl ADHO ana sponsorluğunda düzenlenen Dijital İnsanî Bilimler Konferansı yeni çalışmaları ve araştırmacıları buluşturmaktadır.

Digital Studies, *Journal of Cultural Heritage*, *Journal of Cultural Heritage Management and Sustainable Development*, *Digital Scholarship in the Humanities*, *ACM Journal on Computing and Cultural Heritage*, *International Journal of Human-Computer Studies*, *International Journal of Humanities and Arts Computing*, *Evaluation*, *International Journal of Heritage Studies*, *Social Science Computer Review*, *Computer and Humanities*, *Historical Social Research* *Historische Sozialforschung*, gibi dergilerde de kültürel mirasın bilgisayar programlarıyla yorumlandığı ilgili çalışmalar yayımlanmaktadır. *Frontiers in Digital Humanities* adlı dergi ise yayın hayatına 2014 yılında başlamıştır. Ayrıca dijital arkeoloji alanında yapılan çalışmaların yer aldığı *Archaeometry*, *Journal of Digital Applications in Archeology and Cultural Heritage* adlı dergiler de bu alandaki mevcut çalışmaları yayımlamaktadır.

Dünyada dijital insanî bilimler eğitimi veren pek çok üniversite bulunmaktadır⁴. Bunlardan öncü çalışmaları yürüten University College London göze çarpmaktadır. Farklı

² Digital Mappa ücretsiz çevrimiçi program gibi (bkz. <https://digitalmappa.org>).

³ Avrupa Dijital İnsanî Bilimler Birliği (The European Association for Digital Humanities - EADH), Bilgisayar ve İnsanî Bilimler Derneği (Association for Computers and the Humanities - ACH), Kanada Dijital İnsanî Bilimler Derneği (Canadian Society for Digital Humanities - CSDH), Avustralya Dijital İnsanî Bilimler Derneği (Australasian Association for Digital Humanities - aaDH) ve Japonya Dijital İnsanî Bilimler Derneği (Japanese Association for Digital Humanities).

⁴ Dünyada 62 üniversitede dijital insanî bilimler bölümü ya da laboratuvarı bulunmaktadır (Akça, 2017).

disiplinlerden insanları bir araya getiren araştırma merkezi uluslararası kapsamda pek çok çalışmayı yürütmektedir. Yüksek lisans ve doktora bazında eğitim veren merkezde *İnternet Teknolojileri*, *İnsani Bilimlerde Dijital Kaynaklar* ve *XML* konularında kısa kurslar da verilmektedir (UCL Center for Digital Humanities, 2018). Lisansüstü çalışmaların daha yaygın olduğu alanda McGill Üniversitesi geniş kontenjanlı bir doktora programı sunar. Başta Kanada Victoria Üniversitesi ve Oxford Üniversitesi olmak üzere bir kaç üniversite her yıl ilgili alanın temel konularını içeren yaz okulları düzenlemektedir⁵.

Bazı üniversitelerde doğrudan alanın adıyla eğitim verilirken bazılarında *Tarih ve Yeni Medya* ya da *İnsanî Bilimlerde Teknoloji* gibi isimler kullanılmaktadır. Bir çok üniversitede ise dijital insanî bilimler laboratuvarlarının varlığı görülmektedir. Hollanda, Fransa, Almanya, Danimarka, İsveç, İtalya ve Avusturya gibi ülkelerde 30'un üzerinde dijital insanî bilimler merkezi bulunmaktadır. Dünyanın önde gelen merkezleri ise Amerika'dadır (Massachusetts Institute of Technology HyperStudio; The Harvard University Digital Arts and Humanities (DART) gibi). Amerika'da 60'ın üzerinde dijital insanî bilimler çalışmaları yürüten merkez bulunmaktadır (Holm, Jarrick ve Scott, 2015). Örnek projeleri, ders içeriklerini ve gündemdeki soru ve konuları tartışan web siteleri de bulunmaktadır (The CUNY Digital Humanities Resources Guide vb.).

Türkiye'deki Durum

Dijital insanî bilimler çalışmalarının ilk adımı olan dijitalleştirme faaliyetleri Türkiye'de ilk olarak 1970'li yıllarda nadir ve yazma eserlerin dijitalleştirilmesini hedefleyen TÜYATOK (Türkiye Yazmaları Toplu Kataloğu) projesi ile başlamıştır (Yılmaz, 2014). Yıllar içerisinde Milli Kütüphane, Süleymaniye Kütüphanesi, İBB Atatürk Kitaplığında bulunan nadir koleksiyonlar⁶ ve Osmanlı Arşivlerindeki belgeler dijitalleştirilmiştir. Milli Kütüphanede yaklaşık yedi milyon dijital ve basılı materyal bulunmaktadır. Dijital koleksiyon kullanıcıların uzaktan erişimine açıktır (Kültür ve Turizm Bakanlığı Bütçe Sunumu, 2016). Bunların dışında kurumlar, Bakanlıklar ve bölgeler bazında yazma eser kütüphanelerinin Kültür ve Turizm Bakanlığı bünyesinde dijitalleştirilmesi projeleri yürütülmüştür (Yılmaz, 2014). Aydınlatma ve Özlük'e göre farklı kurumlardaki bu dijitalleştirme çalışmaları belirli bir standarttan uzaktır (2012, s. 146).

Yazma Eserler Kurumu Başkanlığına bağlı 22 adet yazma eser kütüphanesi bulunmaktadır. Yazma Eserlerin Korunması Projesi gündemde (T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı 2016 Yılı Bütçe Sunumu, 2016) olmasına karşın dijitalleştirme kapsamında neler yapıldığına dair ayrıntılı bilgi bulunmamaktadır. Fakat kurumun web sayfasında e-Kitap portalı oluşturulmuş ve kimi Osmanlıca eserlerin de aralarında bulunduğu 60 nadir kitabın dijital görüntüleri erişime açılmıştır (Türkiye Yazma Eserler Kurumu, 2016).

Çeşitli üniversitelerin koleksiyonlarındaki mevcut nadir eserlerin de dijitalleştirmeye beraber web üzerinden erişime açıldığı görülmektedir. Marmara Üniversitesi Nadir Eserler Koleksiyonundaki 1964 adet yazma eser, 6781 adet eski harfli basma eser, 581 adet Latin harfli nadir eser, 715 adet cilt süreli yayın olmak üzere toplam 1.721.000 sayfa koleksiyona dijital olarak erişilmektedir. Atatürk Üniversitesi Seyfettin Özege Koleksiyonunda bulunan 40.000 civarındaki Osmanlıca eser dijitalleştirilmiş ve kullanıcıya dijital ortamda sunulmuştur. Ayrıca Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezinin - İSAM koleksiyonunda bulunan 6.000'den fazla Osmanlıca makalelerin künyesi ile tam metinleri; 2.200 civarında tarih, edebiyat ve dinî ilimlerle ilgili Osmanlıca risâleler; 670 adet Osmanlı devlet ve vilayet salnâmeleri ile nevsalleri kapsayan eserler PDF formatında erişime açılmıştır (Küpdilli ~~Yılmaz~~, 2017). Ankara üzerine çok geniş bir koleksiyona sahip olan Koç Üniversitesi Vehbi Koç

⁵ Bkz. <http://www.dhsi.org>, <http://www.dhoxxs.net>

⁶ Arap ve Latin harfleriyle basılan gazete ve dergiler, Osmanlıca evraklar, yazma eserler, haritalar, kartpostallar.

Ankara Araştırmaları ve Uygulama ve Araştırma Merkezi (VEKAM) koleksiyonundaki 10.000'den fazla kaynağı sayısallaştırarak araştırmacıların hizmetine sunmuştur (Vekam, t.y.).

Kültürel bellek kurumlarından bazıları dijital ortama aktardıkları bu koleksiyonlarını uluslararası projelere dâhil ederek erişime açmışlardır. Avrupa Kültürel mirasına tek bir noktadan erişim sağlanması amaçlanan Europeana projesine Türkiye, Avrupa Birliği destekli bir başka proje olan AccessIT projesiyle katılmıştır (Ünal ve Yılmaz, 2012). Hacettepe Üniversitesinin yürütücülüğünü üstlendiği projede, Türk kültür ve sanat eserlerine geniş çaplı ve demokratik erişiminin sağlanması için çalışmalar yapılmıştır. Ayrıca bu kültür-sanat çalışmaları ve ürünlerinin Avrupa Dijital Kütüphanesine (Europeana) aktarılması yönünde alt yapı çalışmaları yapılmıştır (accessit.hacettepe.edu.tr, 2011). Yine Avrupa Birliği destekli bir proje olan LoCloud projesinin amacı ise Europeana içeriğini bulut bilişim teknolojisi kullanarak geliştirmek, küçük ve orta ölçekli kültürel bellek kurumlarının ellerindeki koleksiyonların bulut bilişim teknolojisi ile içeriklerinin ve üst verilerinin Europeana aracılığıyla erişilmesini sağlamaktır. Bu projenin ortaklarından biri de Türkiye'dir (locloud.eu., 2012). Türkiye'nin ortak olduğu bir diğer AB destekli proje RICHES projesidir. Avrupa kültürel mirasını bir araya getirmeyi ve farkındalık oluşturmaya hedefleyen proje, hâlen devam etmektedir (riches-project.eu, 2015).

Son yıllarda artan dijitalleştirme faaliyetlerine karşın ortak politika bazında somut adımların atılmadığı görülmektedir. Aygün (2011), çalışmasında dünyadaki kültürel miras üzerine yapılan çalışmalarla Türkiye'deki düzenlemeleri karşılaştırmış ve Türkiye'deki kültürel miras uygulamalarının sadece bürokrasinin yapısına bırakılmasının artık sorgulanması gerektiğini vurgulamıştır.

Türkiye'de yukarıda belirtilen dijitalleştirme çalışmalarının ötesinde kültürel miras üzerinde çağdaş anlamda bilgisayar teknolojilerinin kullanıldığı ve dijital insanî bilimler kapsamında değerlendirilebilecek çalışmalar da bulunmaktadır. Örneğin Çatalhöyük'de yapılan kazıların kayıtlarının ve çıktılarının dijitalleştirilmesiyle başlayan çalışmalar, kazı alanının simülasyon aracıyla gezimi, video gösterisi, Second Life gibi sanal gerçeklik ortamlarında alanın canlandırılması, hikâyelendirilmesi gibi çalışmalarla devam etmiştir (Tringham, 2009). Orta Çağ'dan Eski Tunç Çağına kadar kalıntıların çıkarıldığı Kaman-Kalehöyük kazıları ise alana yapılan müzede sergilenmektedir (Kalehöyük arkeolojimizesi, 2013). Kendine özgü koleksiyonu ile dünyanın sayılı müzeleri arasında yer alan Anadolu Medeniyetleri Müzesinde Paleolitik Çağ'dan başlayarak günümüze kadar gelen Anadolu arkeolojisi sergilenmekte ve müze sanal ortamda gezilebilmektedir (T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Anadolu Medeniyetleri Müzesi, 2009).

Diğer taraftan Edebiyat ve Tarih alanında dijital insanî bilimler kapsamında değerlendirilebilecek çalışmaların varlığı dikkat çekmektedir. Osmanlı Metinlerinin Görsel ve Yazınsal Analizi ve Erişimi (Ottoman Text Archive Project - OTAP) projesinde Bilkent Üniversitesinden Prof. Dr. Fazlı Can ve ekibi Osmanlı metinlerinin otomatik olarak analiz ve erişiminin sağlanmasını hedeflemişlerdir. Çalışmanın bir bölümünde UNESCO Dünya Belleği Kütüğünde yer alan Evliya Çelebi'nin Seyahatnamesi'nin Bitlis kısmında geçen kişi adları yardımıyla eserin sosyal ağı oluşturulmuştur (Şahin, Can ve Kalpaklı, 2012). Yine Bilkent Üniversitesinden Prof. Dr. Mehmet Kalpaklı başkanlığında Baki Divanı Projesi yapılmaktadır. Projede Osmanlı metinleri üzerinde bilgisayar teknolojilerinin kullanılması öngörülmüştür.

Son dönemde yapılan çalışmalarda ise uluslararası düzlemde Türkiye'nin ortak olarak yer aldığı görülmektedir. Tokyo Üniversitesi ve Türk Tarih Kurumunun desteğiyle yürütülen Osmanlı Kitabeleri Projesinde Osmanlı eserlerinin kitâbelerini içeren dijital veri tabanı oluşturulmuştur. Şu an Günümüz itibarıyla veri tabanında 1750 kitâbe kaydı mevcuttur. Kitâbelerin görüntüleriyle beraber çevirisi (transliterasyon) de verilmiştir. Ayrıca kitâbe ve kitâbenin bulunduğu yapı hakkında bilgiler de o kitâbenin kartında yer almaktadır. Osmanlı dönemindeki Türkçe, Arapça ve Farsça olan bu eserlerin yok olma tehlikesiyle karşı karşıya olmasından hareketle yapılan çalışmada İstanbul, Bursa ve Edirne yazıtlarının görüntüleri kullanıcıya sunulmuştur. Web

sitesinde ayrıca dizin oluşturulmuş ve kullanıcıların yazıtlar arasında arama yapmasına olanak sağlayan bir arama motoru oluşturulmuştur. Ayrıca sitede Google Map özelliği entegre edilerek yazıtların yeri harita üzerinden gösterilmektedir (Ottomanmanuscriptions.com, 2016). Söz konusu çalışıma çağdaş anlamda dijital insanî bilimler yaklaşımıyla oluşturulan geniş kapsamlı bir çalışma olmasından dolayı önemlidir. Türkiye’de üniversitelerde dijital insanî bilimler bölümü ya da bu çerçevede oluşturulmuş merkezler bulunmadığı için yapılan ferdi çalışmalar atıl kalmakta; amacına ve hedef kitlesine ulaşamamaktadır. Devlet ve fon desteği olmadan yapılan bu çalışmalar dijital insanî bilimler çalışmalarının en önemli problemi olarak gösterilen sürdürülebilirlik problemiyle karşı karşıya kalmaktadır.

Dijital İnsanî Bilimlerin Kütüphanelerdeki İşlevi

Web ortamının sağladığı olanaklar ve dijitalleşme her alanda değişimlere neden olmuştur. Bilgiye erişimde arama motorlarının yaygınlaşması ve kütüphane hizmetlerinin akademik yayıncılık platformlarına entegrasyonu gibi gelişmeler kütüphaneleri bilgi işleme sürecinde yeniliklere itmiştir (Russell, 2011; Eberhart, 2016). Bu bağlamda son yıllarda özellikle akademik kütüphanelerin servis ve sistemlerinde dijital insanî bilimler çalışmalarından faydalandığı görülmektedir. Kütüphanelerde dijital uygulamalar ve sorunları için 2012 yılında THATCamp Dijital Kütüphane Federasyon Forumu ile birlikte bir toplantı düzenlenmiştir. Amerikan Kütüphaneler Birliğinin (The American Library Association - ALA) alt kolu olan Üniversite ve Araştırma Kütüphaneleri Derneğinin (Association of College and Research Librarians – ACRL) dijital insanî bilimler çalışmaları tartışmaları için bir mail grubu bulunmaktadır. Yine aynı derneğin söz konusu alandaki gelişmeler, kaynaklar, vaka çalışmaları ve araçları içeren bir bloğu bulunmaktadır (<http://acrl.ala.org/dh>).

Dijital insanî bilimler kütüphanelerin ruhunu yansıtır. Öyle ki kütüphanelerin temel işlevleri ve süreçleri ile dijital insanî bilimler uygulamalarının amaçları örtüşmektedir. Bilginin organizasyonu, veri yönetimi, sayısallaştırma ve iyileştirme, dijital koruma, iletişim ve dağıtımda teknolojinin kullanımı ve bilimsel araştırmalar için yararlı araçların üretimi gibi uygulamalar ortaktır (Showers, 2012; Ramsay, 2010). Dijital insanî bilimler uygulamalarında kültür varlıklarının içeriklerinin bilgisayar teknolojileriyle daha açıklayıcı bir biçimde çok daha geniş kitlelere ulaştırıldığı görülmektedir. Kütüphanelerin temel işlevleri ise bilgiyi düzenleyerek kullanıcıların erişiminin sağlanmasıdır. Her iki alanın uygulamalarında da temel amacın bilgiye erişimin demokratikleştirilmesi olduğu görülmektedir.

Diğer taraftan kültürel bellek kurumlarının koleksiyonları dijital insanî bilimlerin ana kaynaklarını oluşturmaktadır. Kütüphaneler, müzeler ve arşivlerdeki nadir eserler ve kaynaklar bu alanın temel uygulama verilerini oluşturur. Çalışmaların yapıldığı kaynakların bu kurumlarda bulunması sebebiyle bir nevi dijital insanî bilimler yaklaşımıyla yapılan çalışmalar kültürel bellek kurumlarını da etkilemekte ve ilgilendirmektedir. Hâlihazırda bu alan özellikle akademik kütüphaneler için yönetim ve diğer birimlerle (enstitü, fakülte, bölümler) ilişkilerden kütüphanecilerin eğitimine kadar pek çok işlevi etkilemektedir.

Kütüphanelerin diğer bir önemli işlevi ise kaynakların sunulmasında güvenilirliktir. Dijital dünyadan önce kaynakların bir ortamdan diğerine transferinde yaklaşık bir sonuç elde edilmesi beklenirken günümüzde eserin orijinal hâli dijital ortama aktarılabilir. Ayrıca eserin mevcut hâlinin korunmasıyla beraber pek çok iyileştirici ve sürdürülebilir uygulamalar da yapılabilmektedir (Dietrich ve Sanders, 2016). Dijital insanî bilimler ve kütüphanelerin ortak yaptığı çalışmaların başında dijitalleştirme, dijital edisyon, dijital arşiv oluşturma gelmektedir (Vandegrift ve Varner, 2013, s. 68). Bu alanda yapılan çalışmalar sayısallaştırılmış eserlerin avantajlarından yararlanır ve fiziksel orijinalleriyle yapılamayan işleri yapar. Dijital arşiv, eserler üzerinden analitik ve ek açıklama araçlarının oluşturulması akademisyenlerin, araştırmacıların doğrudan dijital dosyalara içerik eklemesine, uzun süreli depolama için kopyalar oluşturmalarına, farklı çözünürlüklerde sürüm oluşturmalarına, belirli bilgileri

çıkarmasına ve orijinalliği bozmadan diğer dijital sürümlerle ve kültürel varlıklarla birleştirmesine olanak tanır (Varner ve Hswe, 2016).

Dijitalleştirme ve bu bağlamdaki dijital insanî bilimler uygulamalarının yaygınlaşması kaynak materyal, üst veriler ve erişim ile ilgili önemli meydan okumaları da beraberinde getirmektedir (Poremski, 2017; Keener, 2015; Sula, 2013). Ayrıca dijitalleştirmeye beraber dijital koruma kavramı da ortaya çıkmıştır. Dijitalleştirilen bir kültürel varlık bir tek kaynağa ya da farklı kültürel bellek kurumlarında bulunan birden çok kaynağa sahip olabilir. Tüm bu sürümlerin korunması, provenans oluşturularak sürdürülebilirliğin sağlanması kütüphanecilik işlevleri arasında olmalıdır. Ayrıca bağlam ve anlam dışında gereksiz bir dijital ortamın kullanılması da kütüphanelerin bu noktadaki işlevini hayati hâle getirmektedir. Bu noktada kütüphaneler üst veri ve provenans ilkesini geliştirici uygulamalarla ortalıkta dönen kopyaların sürekli ve yanlış biçimde kullanılmasını engellemelidir (Dietrich ve Sanders, 2016).

Dijital insanî bilimler alanında yapılan uygulamalar kütüphaneciliğin temel işlevlerini desteklediği gibi bu hizmetlerin kapsamını da genişletmiştir. Kütüphaneciler, kullanıcıların alanlarında teknolojiye faydalanarak yeni metotlar bulmalarına, yeni yaklaşımlar sergilemelerine ve hatta uygulamalar yaratmalarına olanak sağlamaktadırlar (Poole ve Garwood, 2018). Bu nedenle, *dijital kütüphanecilik* tanımıyla kütüphane hizmetlerine entegrasyonu sağlanan bu yeni alanla beraber kütüphaneler, kullanıcılara (öğrenciler, fakülte personeli, araştırmacılar) bilgisayar teknolojileri yardımıyla dijitalleştirmenin ötesindeki imkânları keşfetme konusunda destek sağlamayı hedeflemektedir (Sula, 2013, s. 22).

Bu kapsamda dünyadaki pek çok kütüphanede bilhassa akademik kütüphanelerde dijital insanî bilimler laboratuvarının kurulduğu göze çarpmaktadır. Buralarda görevli bilgisayar teknolojilerine hâkim kütüphaneciler, kullanıcıların koleksiyon ve içerikle ilgili ihtiyaçlarına en uygun bilgisayar teknolojilerini bulmalarına yardımcı olmaktadır (Poremski, 2017, s. 147). Ayrıca kütüphane içerisinde kullanıcıların oluşturmak istedikleri bilgisayar temelli projelere destek sağlanmaktadır. Kütüphanelerin kendi koleksiyonları üzerinde yapmak istedikleri dijitalleştirme ve ötesi çalışmalar için de bu birim destek vermektedir.

Dijital çevre ve gelişmelere entegre olmak, kültürel bellek kurumlarının rollerine de etki etmektedir. Dijital insanî bilimler kütüphaneciler için kolayca uygulanacak bir paradigma sunmaktadır ve kütüphaneciliğin var olan hizmetlerine kolayca adapte edilebilecek bir yapıya sahiptir. Kütüphaneciler dijital insanî bilimlerin kapsayıcı ve geniş vizyonuna seyirci kalmamalı ve bu yönde kendilerini geliştirmelidirler.

Değerlendirme

Bilgisayar teknolojileri kullanılarak kültür varlıklarının gizli kalmış değerinin ortaya çıkarılması ve uluslararası boyutta erişiminin artırılması dünya devletlerinin öncelikli politikası hâline gelmiştir. Artık devletler sınırları dâhilinde bulunan kültür varlıklarının var olan potansiyelinden (ekonomik, kültürel, sosyal) mümkün olduğunca faydalanma konusunda çalışmalar yapmaktadır.

Bu noktada dijital insanî bilimler alanında yapılan çalışmalarla dijitalleştirilmiş kültürel mirasın içeriği zenginleştirilerek geçmişin daha iyi anlaşılmasına yönelik uygulamalar geliştirilmektedir. Bilgisayar teknolojilerini insanî bilimlere entegre eden bu çalışmalarda hem devletlerin kendi vatandaşlarının sınırları içerisindeki kültürel mirası daha iyi anlayarak aidiyet duygularının geliştirilmesi hem de sınırlar dışındaki insanların bu kültürel mirasla etkileşimlerinin sağlanarak ekonominin canlandırılması hedeflenmiştir. Küreselleşme dünyayı düz bir platforma taşıdığı için kültürel miras aslında tüm insanlığın ortak belleğidir. Dolayısıyla dijital insanî bilimler çalışmaları kültürel mirasın daha geniş kitlelerce daha derin anlaşılmasına olanak sağlayan bir alan olarak karşımıza çıkmaktadır. Yapılan çalışmalar dil, sınır ve zaman

engeli olmaksızın geçmişle bağımızın güçlendirilmesine, geçmişimizi, insanlığı ve geleceği daha kapsayıcı biçimde anlamamıza olanak sağlamaktadır.

Bu yeni yaklaşım ve alanın varlığı kültürel bellek kurumlarında da bir canlanmaya sebep olmuştur. Ana verisi kültürel miras olan dijital insanî bilimler alanı kültürel bellek kurumlarının hizmet ve servislerinde yeni ihtiyaçlar ve çözümler yaratmıştır. Özellikle akademik kütüphanelerde dijital insanî bilimler servislerinin açıldığı görülmektedir. Ayrıca bu yeni alanla beraber dijital kütüphaneci kavramı oluşmuş ve kütüphaneler bilgisayar teknolojileri ve insanî bilimleri bir potada eritebilme yeteneğini edinmiş dijital kütüphaneci arayışına girmişlerdir.

Dünyadaki tüm bu gelişmelere karşı Türkiye'nin bu konuda hâlâ stratejik adımlar attığı söylenemez. Yapılan tek tük çalışmalar olmasına karşın bu alanda eğitim ve uygulama bağlamında bir politikanın varlığından maalesef bahsedilememektedir. Türkiye'nin var olan zengin kültürel mirasından ekonomik, sosyal ve kültürel bağlamda etkin biçimde faydalanabilmesi için teknolojik gelişmeler, bu gelişmelerin kültürel miras üzerine uygulanması yönünde ayrılan bütçe ve bunun şekillenmesinde rol oynayan politikalar çağın gereklerine uygun hâle getirilmelidir. Kültürel mirasın yönetilmesinden sorumlu olan Kültür ve Turizm Bakanlığı konuya dijital insanî bilimler perspektifinde yaklaşmalı ve bu doğrultuda politikalar üretmelidir. Bu çerçevede Bakanlık tüm dünyada sürdürülebilir kültürel miras yönetimi konusunda oluşturulan politikalar ve uygulamaları dikkate alarak ilgili tüm kurumları içine alan daha katılımcı bir politika ve strateji gelişimine yönelmelidir. Ayrıca Bakanlık ve Yüksek Öğretim Kurumu (YÖK) işbirliği ile üniversitelerde ilgili bölümlerde bu konunun işlenmesine ve uygulanmasına yardımcı olacak disiplinlerarası bir laboratuvar ya da ayrı bir bölüm kurulmalıdır. Bilgi ve Belge Yönetimi bölümlerinde ise ilgili alana ait uygulamalar ışığında yeni dersler açılmalı ve alanın temel metodolojisi geleceğin bilgi profesyonellerine kazandırılmalıdır.

Teşekkür

Çalışmamı okuyan ve fikirleriyle katkı sağlayan Müge Akbulut'a çok teşekkür ediyorum.

Kaynakça

- Accessit.hacettepe.edu.tr. (2011, 12 Kasım). AccessIT AB projesi hakkında. Erişim adresi: <http://www.accessit.hacettepe.edu.tr/index.php?kid=30&s=AccessIT%20AB%20Projesi%20Hakk%C4%B1>
- Akça, S. (2017). *Dijital insani bilimler yaklaşımıyla kültür varlıklarının görünürlüğünün ve kullanımının artırılması: Türkiye için kavramsal bir model önerisi* (Doktora tezi). Erişim adresi: <http://www.bby.hacettepe.edu.tr/yayinlar/dosyalar/akca.pdf>
- American Council on Learned Societies (ACLS). (2006). *Our cultural commonwealth: The final report of the American Council of learned societies commission on cyberinfrastructure for the humanities and social sciences*. ACLS: New York. Erişim adresi: www.acls.org/cyberinfrastructure/OurCulturalCommonwealth.pdf
- Aydınlat, B. ve Özlük, H. K. (2012). INDICATE projesi: "Uluslararası Dijital Kültürel Miras Altyapı Ağı". 2. *Halk Kütüphaneciliği Sempozyumu: Değişen Dünyada Halk Kütüphaneleri 9-12 Mayıs 2012, Bodrum: Bildiriler, Posterler ve Çalıştay Raporları* içinde (s. 146-150). Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı.
- Aygün, H. M. (2011). Kültürel mirası korumada katılımcılık. *Vakıflar Dergisi*, 35,191-214. Erişim adresi: <http://acikerisim.fsm.edu.tr:8080/xmlui/bitstream/handle/11352/850/Aygün.pdf?sequence=1&isAllo wed=y>
- Berry, D. M. (2011). The computational turn: Thinking about the digital humanities. *Culture Machine*, 12, 1-22. Erişim adresi: <http://www.culturemachine.net/index.php/cm/article/view/440/470>
- Bichitra.jdvu.ac. (2014). *About Bichitra*. Erişim adresi: http://bichitra.jdvu.ac.in/about_bichitra_project.php

- Buckland, M. (2003). The Electronic Cultural Atlas Initiative. *Proceedings of the American Society for Information Science and Technology*, 40(1), 514-515.
- Busa, R. (1980). The annals of humanities computing: The index thomisticus. *Computers and the Humanities*, 14(2), 83-90.
- Busa, R. A. (2004). Foreword: Perspectives on the digital humanities. Susan Schreibman, Ray Siemens ve John Unsworth (Ed.). *A companion to digital humanities* içinde (s. 187-188) Blackwell Publishing. Erişim adresi: <http://www.digitalhumanities.org/companion/>
- Dalbello, M. (2011). A genealogy of digital humanities. *Journal of Documentation*, 67(3), 480- 506. doi: <https://doi.org/10.1108/00220411111124550>
- Dh+lib*. (t.y.). Erişim adresi: <https://acrl.ala.org/dh/>
- Dempsey, J. Lindsay, C., Hargreaves, D., Fontenoy, L., Peacock, D., ve Bell, D. (2014). Pudding Lane: Recreating seventeenth-century London. *Journal of Digital Humanities*, 3(1), 9-17.
- Dietrich, C. ve Sanders, A. (2016, Haziran 29). On the word, digital [Web blog yazısı]. Erişim adresi: <http://acrl.ala.org/dh/2016/07/29/on-the-word-digital/>
- Digital Archaeological Atlas of the HolyLand. (2015). Erişim adresi: <https://daahl.ucsd.edu/DAAHL/>
- Eberhart, G., M. (2016, Mart 3). How librarians and faculty use digital humanities [Web blog yazısı]. Erişim adresi: <https://americanlibrariesmagazine.org/2016/03/03/how-librarians-and-faculty-use-digital-humanities/>
- Estellés-Arolas, E., Navarro-Giner, R. ve González-Ladrón-de-Guevara, F. (2015). Crowdsourcing fundamentals: Definition and typology. F. J. Garrigos-Simon, I. Gil-Pechuán ve S. Estelles-Miguel (Ed.). *Advances in Crowdsourcing* içinde (ss. 33-48) Spain: Springer.
- From the Page. (2018). Arabic scientific manuscripts of the British Library. Erişim adresi: <https://fromthepage.com/bldigital/arabic-scientific-manuscripts>
- Gibbs, F. ve Owens, T. (2012). Building better digital humanities tools: Toward broader audiences and user-centered designs. *Digital Humanities Quarterly*, 6(2). Erişim adresi: <http://www.digitalhumanities.org/dhq/vol/6/2/000136/000136.html>
- Gold, M. (Ed.). (2012). *Debates in the digital humanities*. Minneapolis: University of Minnesota Press. Erişim adresi: <http://dhdebates.gc.cuny.edu/about>
- Hayles, N. K. (2012). How we think: Transforming power and digital technologies. D. M. Berry (Ed.), *Understanding the Digital Humanities* içinde (s. 42-66). London: Palgrave.
- Hockey, S. (2004). The history of humanities computing. S.Schreibman, R. Siemens ve J. Unsworth (Ed.), *A companion to digital humanities* içinde (s. 3-19). USA: Blackwell Publishing.
- Holm, P., Jarrick, A. ve Scott, D. (2015). The digital humanities. *Humanities World Report* (s. 64-83) içinde. UK: Palgrave Macmillan.
- Howe, J. (2006). The rise of crowdsourcing. *Wired Magazine*, 14(6), 1-4. Erişim adresi: http://sistemas-humano-computacionais.wdfiles.com/local--files/capitulo%3Aredes-sociais/Howe_The_Rise_of_Crowdsourcing.pdf
- Jessop, M. (2004). Computing or humanities?. *Ubiquity*, 1-1. Erişim adresi: <http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.129.1423&rep=rep1&type=pdf>
- Jones, S. E. (2016). *Roberto Busa, SJ, and the emergence of humanities computing: The Priest and the punched Cards*. Routledge.
- Kaman-Kalehöyük Arkeoloji Müzesi. (2013). Müze hakkında. Erişim adresi: <http://kalehoyukarkeolojimuze.gov.tr/tr/index.php/mueze-hakk-nda/oeren-yerleri/kalehoeyuek-oeren-yeri>
- Kaplan, F. (2014). Frederic Kaplan: How to build an information time machine [Video dosyası]. Erişim adresi: https://www.ted.com/talks/frederic_kaplan_how_i_built_an_information_time_machine/transcript?language=en
- Keener, A., 2015. The Arrival fallacy: Collaborative research relationships in the digital humanities. *Digital Humanities Quarterly*, 9(2). Erişim adresi: <http://digitalhumanities.org:8081/dhq/vol/9/2/000213/000213.html>

- Kramer, M. J. (2012). What does digital humanities bring to the table? [Web blog yazısı]. Erişim adresi: <http://www.michaeljkramer.net/what-does-digital-humanities-bring-to-the-table/>
- Küpdilli Yılmaz, E. (2017, 13 Şubat). [Facebook durum güncellemesi]. Erişim adresi: <https://www.facebook.com/1415545638685624/photos/a.1415812505325604.1073741828.1415545638685624/1830245533882297/?type=3&theater>
- Lazer, D., Pentland, A. S., Adamic, L., Aral, S., Barabasi, A. L., Brewer, D., ... ve Jebara, T. (2009). Life in the network: The coming age of computational social science. *Science*, 323(5915), 721-723. doi: 10.1126/science.1167742
- Locloud.eu. (2012). About. Erişim adresi: <http://www.locloud.eu/about>
- McCarty, W. (1998). What is humanities computing? Toward a definition of the field. Erişim adresi: http://www.dighum.kcl.ac.uk/legacy/teaching/dtrt/class1/mccarty_humanities_computing.pdf
- McCarty, W. (2010). Attending from and to the machine. Inaugural lecture. Center for Computing in the Humanities, King's College London. Erişim adresi: <http://www.mccarty.org.uk>
- McPherson, T. (2009). Introduction: Media studies and the dijital humanities. *Cinema Journal*, 48(2), 119-123. Erişim adresi: http://muse.jhu.edu/login?auth=0&type=summary&url=/journals/cinema_journal/v048/48.2.mcpherson.pdf
- Mostern, R. (2005). The Electronic Cultural Atlas Initiative. *Historical Geography*, 33, 156-158. Erişim adresi: <https://ejournals.unm.edu/index.php/historicalgeography/article/view/2942/2421>
- Nicholas, S., Paquet, T. ve Heutte, L. (2003, Kasım). Digitizing cultural heritage manuscripts: The Bovary project. *Proceedings of the 2003 ACM symposium on Document engineering* (s. 55-57) içinde. ACM. Erişim adresi: <http://madonne.univ-lr.fr/publications/nicholas2003a.pdf>
- Ottomanmanuscriptions.com. (2016). Erişim adresi: <http://info.ottomaninscriptions.com/usingdb/>
- Poole, A.H. ve Garwood, D.A. (2018). Natural allies: librarians, archivists, and big data in international digital humanities project work. *Journal of Documentation*, 74(4), 804-826. doi: <https://doi.org/10.1108/JD-10-2017-0137>
- POxy: Oxyrhynchus Online. (t.y.). Erişim adresi: <http://www.papyrology.ox.ac.uk/POxy/>
- Poremski, M. D. (2017). Evaluating the landscape of digital humanities librarianship. *College & Undergraduate Libraries*, 24(2-4), 140-154. doi: 10.1080/10691316.2017.1325721
- Presner, T. ve Johanson, C. (2009). The promise of digital humanities: A whitepaper, March 1, 2009-Final version. Erişim adresi: <http://www.itpb.ucla.edu/documents/2009/PromiseofDigitalHumanities.pdf>
- Project DIGIDOC. (2016). Erişim adresi: <http://digidoc.labri.fr>
- Ramsay, S. (2010, Ekim 8). Care of the soul. Emory Üniversitesi ile yapılan söyleşi. Erişim adresi: <http://stephenramsay.us/text/2010/10/08/care-of-the-soul.html>
- Ramsay, S. ve Rockwell, G. (2012). Developing Things: Notes toward an epistemology of building in the digital humanities. *Debates in the Digital Humanities* (s. 75-84) içinde. Minneapolis: University of Minnesota Press. Erişim adresi: <http://dhdebates.gc.cuny.edu/debates/text/11>
- Reichert, R. (2015). Digital Humanities. *INFOtheca*, 15(2), 21-33. Erişim adresi: http://infoteka.bg.ac.rs/pdf/Eng/2014-2/Eng2014-2INFOTHECA_XV_2_april_22-34.pdf
- Rieder, B. ve Röhle, T. (2012). Digital methods: Five challenges. D. M. Berry (Ed.), *Understanding Digital Humanities* içinde (ss. 67-84). London: Palgrave.
- Riches-project.eu. (2015). RICHES: Renewal, Innovation and Change: Heritage and European Society. Erişim adresi: <http://www.riches-project.eu>
- Russell, I. G. (2011). The role of libraries in digital humanities. Erişim adresi: <http://www.ifla.org/past-wlic/2011/104-russell-en.pdf>
- Schnapp, J. ve Presner, P. (2009). Digital humanities manifesto 2.0. Erişim adresi: http://www.humanitiesblast.com/manifesto/Manifesto_V2.pdf

- Showers, B. (2012). Does the library have a role to play in digital humanities? JISC Digital Infrastructure Team. Erişim adresi: <http://infteam.jisc-involve.org/wp/2012/02/23/does-the-library-have-a-role-to-play-in-the-digital-humanities>
- Spiro, L. (2011). Getting started in digital humanities. *Journal of Digital Humanities*, 1(1). Erişim adresi: <http://journalofdigitalhumanities.org/1-1/getting-started-in-digital-humanities-by-lisa-spiro/>
- Sula, C. A. (2013) Digital humanities and libraries: A conceptual model. *Journal of Library Administration*, 53(1), 10-26. doi: 10.1080/01930826.2013.756680
- Summit 2006 Summit on Digital Tools for the Humanities. (2006). A report on the summit on digital tools. University of Virginia. Erişim adresi: <http://www.iath.virginia.edu/dtsummit/SummitText.pdf>
- Svensson, P. (2009). Humanities computing as digital humanities. *Digital Humanities Quarterly*, 3(3). Erişim adresi: <http://www.digitalhumanities.org/dhq/vol/3/3/000065/000065.html>
- Svensson, P. (2010). The landscape of digital humanities. *Digital Humanities Quarterly*, 4(1). Erişim adresi: <http://digitalhumanities.org:8081/dhq/vol/4/1/000080/000080.html>
- Şahin, P. D., Can, F. ve Kalpaklı, M. (2012). Osmanlı metinlerinin görsel ve yazınsal analizi ve erişimi (TÜBİTAK Proje No: 109E006). Ankara: Bilkent Üniversitesi.
- T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı 2016 Yılı Bütçe Sunumu. (2016). Erişim adresi: <http://sgb.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/44215,butcesunumkitapcigi2016pdf.pdf?0>
- T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Anadolu Medeniyetleri Müzesi. (2009). Müzenin tarihçesi. Erişim adresi: <http://www.anadolumedeniyetlerimuzesi.gov.tr/TR,77764/muzenin-tarihcesi.html>
- The Drukpa Kagyu Heritage Project (2014). Erişim adresi: <http://www.pktc.org/dkhp/>
- Tringham, R. (2009). The public face of archaeology at Çatalhöyük. (2009). R. Tringham ve M. Stevanović (Ed.), *House Lives: Building, Inhabiting, Excavating a House at Çatalhöyük, Turkey. Reports from the Bach Area, Çatalhöyük, 1997-2003* (s. 503-535) içinde. Los Angeles: Cotsen Institute of Archaeology Publications. Erişim adresi: http://diva.berkeley.edu/projects/bach/bach_volume/HouseLivesPreprint/bach_ch21_ret_publicface_small.pdf
- Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı e-Kitap Portalı. (2016). Erişim adresi: <http://www.ekitap.yek.gov.tr>
- UCL Center for Digital Humanities. (2018). Studying digital humanities at UCL. Erişim adresi: <http://www.ucl.ac.uk/dh/courses>
- Uçer, S. (2016). Kurumsal inovasyon ile dijital dünyaya adaptasyon. *Harvard Business Review*. 11. Erişim adresi: <https://hbrturkiye.com/blog/kurumsal-inovasyon-ile-dijital-dunyaya-adaptasyon>
- Ünal, Y. ve Yılmaz, B. (2012). Europeana (Avrupa Dijital Kütüphanesi) ve halk kütüphaneleri. 2. *Halk Kütüphaneciliği Sempozyumu: Değişen Dünyada Halk Kütüphaneleri 9-12 Mayıs 2012, Bodrum: Bildiriler, Posterler ve Çalıştay Raporları* (s. 135-145) içinde. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı.
- VandeCreek, D. (2007). Web of significance: The Abraham Lincoln historical digitization project, new technology, and the democratization of history. *Digital Humanities Quarterly*, 1(1). Erişim adresi: <http://www.digitalhumanities.org/dhq/vol/1/1/000003/000003.html>
- Vandegrift, M. ve Varner, S. (2013). Evolving in common: Creating mutually supportive relationships between libraries and the digital humanities. *Journal of Library Administration*, 53(1), 67-78.
- Varner, S. ve Hswe, P. (2016, Ocak 4). Special report: Digital humanities in Libraries [Web blog yazısı]. Erişim adresi: <https://americanlibrariesmagazine.org/2016/01/04/special-report-digital-humanities-libraries/>
- Vekam. (t.y.). Koleksiyon. Erişim adresi: <https://vekam.ku.edu.tr/tr/content/koleksiyon-0>
- Xu, L. ve Wang, X. (2015). Semantic description of cultural digital images: Using a hierarchical model and controlled vocabulary. *D-Lib Magazine*, 21(5/6). Erişim adresi: <http://www.dlib.org/dlib/may15/xu/05xu.html>
- Yılmaz, B. (2014). Türkiye’de dijital kütüphanecilikle ilgili bir standart ya da politika bulunmuyor. *Bilişim Dergisi*, 42(166), 72-83. Erişim adresi: <http://www.bilisimdergisi.org/s166/>